

Feljegyzés Huszt váráról 1704-ből

Huszt vára a valamikori Nagy-Magyarország egyik történelmi és irodalmi szimbóluma. A mai Ukrajnában, Kárpátalján található erődítmény történetéről és egy XVIII. század eleji okirat alapján korabeli leírásáról, lakóiról, felszereltségéről oszt meg velünk érdekességeket dr. Fülöp László és dr. Barkóczy László kaposvári egyetemi oktató.

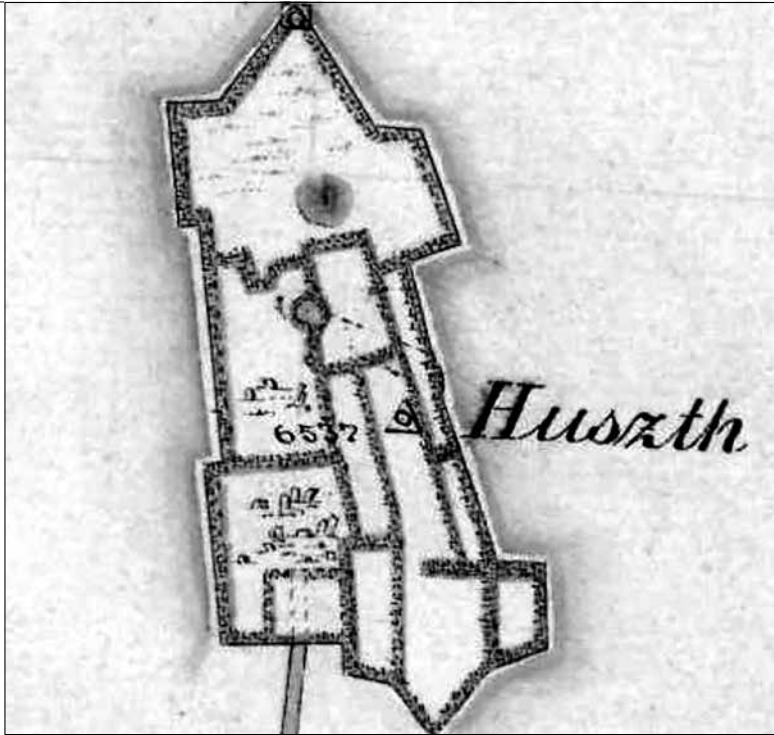
Az ország északkeleti részén található erődítmény a tengerszint felett 300, a város fölött körülbelül 150¹ méter magasan álló sziklára épült. Elhelyezkedése miatt jelentős stratégiai szerepet töltött be, innen könnyen ellenőrizték a sóbányákhoz vezető utakat. Ugyanakkor a felépítéséből adódóan a középkori Magyarország egyik legerősebb és legjelentősebb vára volt. A nagyjából észak–déli irányban elnyúló, szabálytalan alaprajzú erőd a hegy sziklához igazodott, mérete nagyak mondható, mintegy 160×70 méter területű volt.² Szerencsés volt a felépítése, a felosztása is, hisz három, egymástól függetleníthető, lezárható részből állt: az alsó, a középső és az úgynevezett felső várból. Mindebből következik, hogy három kapuja volt. A meredek útról fölérve az alsó várat egy sziklába vájt árok védte, erre felvonóhidat építettek. Hasonló megoldással volt leválasztva a felső vár is nyolc méter mély árokkal és felvonóval, csupán a középsőnél volt egy „bézáró”, azaz nyitható-csukható kapu. A három várrészt hét bástya védte, ezekből az egyik közvetlenül a bejárat közelében balról, a másik pedig közvetve őrizte az utat jobbról.

A legendák szerint az erőd első részét Szent László királyunk kezdte építtetni még 1090-ben a kunok ellen, de csak 1191-ben fejezték be. Ezt bővítették a későbbiek folyamán. A legvalószínűbb azonban az, hogy a tatárjárás után egy őr- és lakótorony képezte az építmény magvát a sziklahegy csúcsán. A mai ér-

telemben vett vár megléte valójában csak 1318 utánra tehető (más források szerint 1353). A vár alatti település, a mai Huszt városa az első, kis erődítménynél későbbi keletkezésű, csak 1329-ben említik először.³ Első és a majd őket követő lakói feltehetően a várban élőkét kiszolgáló népek, jobbágyok, szolgák voltak, akik a földek megművelésével és állattartással foglalkozhattak. Ugyanúgy, mint a vár birtokeihez tartozó öt falu, Bustyaháza, Dulfalva, Iza, Száldobos és Talaborfalva~Talaborfalva⁴ népe. Bizonyára éltek köztük mesteremberek is (kőműves, ács, kőfaragó, kovács, kerékgyártó stb.), akik szükség esetén följártak a várba dolgozni.

A Wikipédia⁵ szerint a Tisza valamikor közvetlenül a hegy lábánál folyt, és vízszerezés céljából a folyóhoz egy alagutat építettek a várból. A vízre egy ilyen magasan elhelyezkedő várban nagy szükség volt. A fellegvárban vájtak egy 74 méter mély kutat, nem messze tőle ciszternákat készítettek az esővíz felfogására, azonban ezeknek a vize csak tisztálkodásra, mosásra, a kúté esetleg főzésre volt alkalmas, inni bizonyára nem. Ennek ellenére az előbb említett alagút, elképzelhető, hogy csak legenda, hisz szinte minden várunkhoz kapcsolódtak az alagutak hasonló regéi. Az ivóvizet valószínűleg szekereken, hordókban hordták föl a várba a környező településekről.

Huszt vára a magyar királysághoz tartozott 1526-ig, Mohács után viszont Erdély része lett. 1704-ben II. Rákóczi Ferenc volt a fejedelem, és ekkor az ő kérésére, pontosabban „parancsolatjából” az akkori vicekapitány, Buday Zsigmond elkészíttette a vár részletes bemutatását és leírását.⁶ Az okirat 1704. március 7-én kelt a saját keze írásával, és azt ellátta, hitelesítette piros gyűrűpecsétjével. Ennek a dokumentumnak a felhasználásával mutatjuk be az akkori vár részeit, bástyáit, beosztását, egyben egy nagyon ritka, kuriózumnak számító tulajdonnévsort, mégpedig öt ágyú nevét. Az okirat két részből áll: az első a vár leírása, a második fejezet pedig az erődítményben élő

Huszt vára a XIX. századi katonai térképen

és szolgálatot teljesítő személyzet bérét és természetbeni juttatásait sorolja föl. Ez utóbbiból megismerhetjük, hogy abban a korban az ott élők mit ettek, milyen terményekből készíthették ételeiket.

Magáról a várról már többen írtak, egyesek utólag el is készítették annak a kiváló és szemléletes térképét, sőt, még a mozgóképes látványrajzát is, mégis végigvesszük az olvasót Buday kissé pontatlan leírása alapján a híres erőd részein. Mielőtt mindezt megtennénk, szólnunk kell röviden a magyarban ritkán előforduló tulajdonnevekről: a bástyák és az ágyúk megnevezéséről. Az előző az építménynevek csoportjába tartozik ugyanúgy, mint a híd-, épület- és állomásnevek. Az erődítmények egyes részei, a bástyák, tornyok, várkapuk mind viselhettek egyedi nevet.⁷ Mint később olvashatjuk, ezek lehetnek személynevek, megjelölhetik a funkciójukat, méretüket, anyagukat, valamihez való hasonlóságukat stb. Az itt olvasható ágyúnevek a tárgynevek közé sorolandók, ebbe tartoznak a hajó-, hangszer-, harang-, a középkori fegyvernevek is. Ezek általában szónevek vagy átvitt (antropomorf) tulajdonnevek.⁸ Az itt olvasható öt ágyú nevével nehéz eldönteni, hogy a kettő közül melyik csoportba sorolandók, ugyanis nem ismerjük a névadásuk indítékát, motivációját. (A magyar irodalomban Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regényében is olvashatunk megörökített ágyúneveket: Béka, Baba, János, Éva.)

A továbbiakban nem követjük Buday Zsigmond helyettes kapitány leírásának sorrendjét, hanem a könnyebb áttekinthetőség végett

a vár bejáratától indulunk el a fellegvárba. Az okiratban is lejegyzett tulajdonneveket dőlt betűvel jelöljük.

A hegyre menő út végén, a bejáratától balra volt a Nyári-bástya, amelynek a neve Seregny Bogdan⁹ szerint a Fellegvár nyári lakával kapcsolatos. Jobbra a „Névtelen-bástya” tulajdonképpen a felső vár tartozéka volt, elhelyezkedése miatt azonban védte a főkapu jobb oldalát is. (Megjegyezzük, hogy bizonyára volt ennek is neve, azonban egyetlen okirat sem örökítette meg azt.) A felvonóhídon át jutunk be az alsó várba. Itt kőházak találhatók, ezekben laktak a hajdúk és a hadnagy. Voltak még itt gazdasági épületek, és egy kis térről nyílt a református templom, amelyet mérete miatt inkább várkápolnának nevezhetnénk.

Ezen a szinten volt a legtöbb laktanyaépület. A leírás szerint a várórség 100-130 főből szokott állni. Innen egy nyitható kapun át jutunk a középső várba. Itt három bástya volt: az Emberfő-bástya; közepén a *Fa-bástya*, rajta a *Sólyom* nevű félfontos tarackkal;¹⁰ a harmadik pedig a *Nagyvárta-bástya* a *Sipos* nevű, tizennyolc fontos ágyúval. (A várta szavunk őrhelyet jelent.)

Buday két bástyát a helyével jelöl meg: a város felőli bástya a *Ferdinánd*, egy háromfontos ágyúcskával, és a kapu mellett, a Tisza felől egy bástya, rajta két ágyú is található: a *Filemile* és a tizennyolc fontos *Dobos* nevű. (Ezek közül egyik bizonyára a már említett Emberfő-bástya lehetett, amelyet konkrétan nem nevezett meg.) A középső várban faházak voltak, ezekben lakott a vicekapitány és a porkoláb a családjával. A kaputól balra volt a lőpormalom.

A felső várat (fellegvárat) nyolc méter mély, sziklába vájt árok határolta felvonóhíddal, tehát teljesen függetleníthető volt. Az udvar végén három oldalról bástya védte: az egyiknek a neve a fentebb már leírt *Ferdinánd*, a másodikat sajnos név szerint nem említi. Más leírások ezt Bubnói,¹¹ másképp Kisvárta-bástyának nevezik. A harmadik pedig a kettős szerepű Névtelen-bástya volt. (Érdekes, hogy a Ferdinánd nevű ágyú nem az azonos nevű bástyán található.) Itt volt a már említett kút, a ciszterna, a gabonarakár, a várórség laktanyája és elkülönítve a lőportorony. De a legfőbb és legnagyobb helyet a félig kész kőépület, a „paloták” foglalta el – amint Buday írja. E szón valószínűleg a várkapitánynak és elő-

(folytatás a következő oldalon)

Feljegyzés Huszt váráról 1704-ből

(folytatás az előző oldalról)

➤ kelő vendégeinek emelt épületet kell értenünk, amelyben az ebédlőn kívül díszterem is lehetett, még ha nem is volt teljesen készen.

Visszatérve az ágyúk nevére: a Ferdinánd keresztnévi elnevezés, a Dobos és Sipos kapcsolható családnévhez vagy esetleg a várban élő zenészek szálláshelyéhez. De jellemezhet-e a tulajdonságát is úgy, mint a Súlyom (gyors röptű) és a Filemile, amelynek hangja kellemesebb lehetett a többinél.

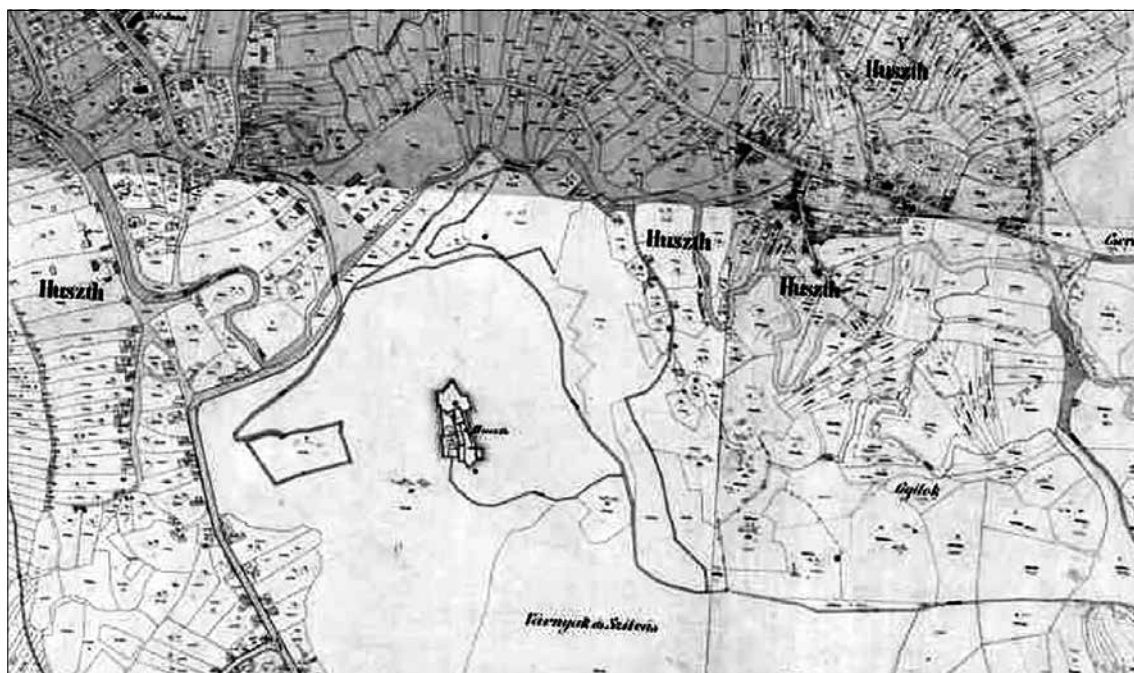
A vár leírása után Buday egy nagyon fontos megjegyzést tesz a második fejezet előtt. Ez röviden a következő: 1685-ben, amikor Kerey Márton volt az udvarbíró, Erdélyből úgy rendelkeztek, hogy Huszt várában nem kell főkapitány. Elég egy kapitányhelyettes, aki egyben ellátja az inspektori (felügyelő, a vár ellenőrzését végző személy) teendőket is. Ezért az alább felsorolt személyek között azt nem is említi. Különben ha volt is korábban főkapitány, őt az erdélyi kormányzék fizette.

Amint fentebb jeleztük, az okmány második része a várban szolgálatot teljesítő személyek fizetését és természetbeni juttatásait sorolja föl. (Kihúzza a betöltetlen tisztségek mellől, hogy miket kaphatnának, de fölso-

rolja ezeket, mintegy számítva leendő tevékenységükre.) A várbeli tisztségek betöltői: a számtartó, 12 várbeli virrasztó, disznópásztor, borjúpásztor, juhász, prédikátor, taligások és méhész. Ezek legtöbbször nem a várban, hanem a városban lakhatott. Külön csoportba szedi azokat a mesterembereket, akik csupán időszakosan dolgoztak fönn a várban, és csak akkor kaptak juttatást, ezek: sörfőző, fazekasok, üvegesek, ácsok, kerékgyártók és kőfaragók, az utóbbiak Visk városából.

Pénzben a legtöbbet a kapitányhelyettes (400 Ft), az udvarbíró (120 Ft), a porkoláb (100 Ft) és az iskolamester (30 Ft) kapott, a többiek bére 4 és 12 forint között mozgott. Ők voltak: a kulcsár, a sütő, a majorbíró, a szántópallér, a kertész, a béres, a tehénpásztor, a huszti korcsmáros és négy diák. Ezek egy része szintén Huszt városában élhetett, hisz fönn a hegyen sem szántóföld, sem legelő nem volt. Tehát kellett lennie a vár alatt egy vagy több, az erődítményhez tartozó majornak. A prédikátor is csak időnként mehetett föl a várba, a tanító pedig bizonyára a település iskolájában oktatta a várban élő kevés család gyermekeit.

Amint látható, a vár és a városka élete szorosan összekapcsolódhatott, mintegy kiegészítette egymást.

Huszt település az 1856–60 között végzett katonai felmérés alapján megrajzolt térképen

(<https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=2593242.04882281%2C6134441.618092094%2C2594829.311488294%2C6135060.280289777>)

szítették egymás tevékenységét. A várban dolgozó mesterek közül a sütőt kell kiemelni. Bizonyára nem egyedül dolgozott, hanem több szolgálóval együtt, ha naponta száz-kétszáz embernek kellett kenyeret adnia. Amint a leírásból kiderül, kétféle kenyeret sütöttek: a vár rangosabb vezetői úgynevezett asztali cipót kaptak, a többiek és a katonaság pedig „köz-cipót”. Csak feltételezzük, hogy az előbbi finomabb őrlésű és több búzát tartalmazó lisztből készülhetett.

A továbbiakban elsőként a három legtöbb pénzt kapó egyén természetbeni juttatásait soroljuk föl, ahogy az okiratban szerepelnek. Az ismétlődő tételeket csak egyszer írjuk le, azok mértékét pedig csak néhányszor jelezzük. Tehát magától a kapitányhelyettestől és családjától indulva ezek a következők: bor, búza, zab, vágómarha, kövér disznó, berbécs (herélt kos), bárány (100), tyúk (100), lúd, ecet, borsó, köleskása, aszalt szilva, vaj, méz, káposzta (500 fej), lenmag, kendermag, sajt, túró, kósó, lencse, széna, tűzifa.

Ezek után csak azokat szerepeltetjük, amelyek náluk valamilyen oknál fogva nem fordultak elő, esetleg eltértek az általánostól. A kulcsárnak posztó, kordován csizma, báránybőr; a sütőnek saru, juhbőr; a kertésznek gyapjú; a béreseknek ökörbőr bocskornak; a majoraszszonynak szoknya, ködmön; a huszti kocsmá-

rosnak pedig egy nagyon fontos világítóeszköz, gyertya járt még.

Felvetődik az olvasóban a kérdés, hogy miért is írták meg a szerzők ezt a rövid, összefoglaló ismertetőt a már sokszor „megregélt” várról. Azért, hogy megörökítsék egy hajdani királyi város bástyáinak és öt ágyújának a nevét, amely már rég feledésbe ment, de az erdélyi-magyar történelmünk apró kis morzsája, emléke, amelyet szeretnének továbbadni több mint háromszáz év után az utókornak. Valamint bepillantást nyújtani a várnép minden napjaiba, életébe a XVIII. század elejéről.

A kapitányhelyettes már nem írhatta meg a híres vár megsemmisülését. Sorsát, pusztulását nem az ellenség támadásai, hanem egy természeti csapás okozta. 1766. július 3-án egy viharban három villámcsapás érte, az ettől keletkezett tűz elérte a lőportornyot, s az fölrobbant. És ettől az egész erődítmény – sok emberáldozatot követelve – leégett. Ezután már nem építették újra, jelenlegi maradványai, „düledékei” az enyészeté lettek.

Dr. Fülöp László

CSc ny. főiskolai tanár, Kaposvári Egyetem

Dr. Barkóczy László

adjunktus, Szent István Egyetem,
Kaposvári Campus

JEGYZETEK

1. Más források szerint 136 méter a magassága.
2. A legtöbb helyen tévesen kelet-nyugati fekvésűnek említik. A valós alaprajzai pontos tájolással ezeken a térképeken láthatók: <https://varak.hu/latnivalo/index/1874-Huszt-Var/>
3. Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára. I.* Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 617.
4. Deschmann Alajos: *Kárpátalja műemlékei.* Budapest, 1990. p. 165.
5. https://hu.wikipedia.org/wiki/Huszt_i_vár
6. Thaly Kálmán: A huszti vár leltárai 1704 és 1706-ból. *Történelmi Tár*, Budapest, 1889. p. 193–198.
Itt kell megjegyezni, hogy a cím nem pontos, ugyanis nem valódi leltárról van szó. Az 1706-ban készült rész pedig, amelyet Pap Mihály vicekapitány írt, a hiányosságokat sorolja föl, illetve azt, hogy mire lenne szüksége a várnak (puskapor, salétrom, ágyút emelő csiga, ágyúgolyók, szerszámok stb.), ezt leírásunkban mellőzzük.
7. J. Soltész Katalin: *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. p. 92.
8. J. Soltész K.: i. m. p. 74–76.
9. Seregny Bogdan: Huszt vára – a századok mélyéből. *Történelmi Földrajzi Közlemények*, 2018, 3–4. sz. p. 108. Véleménye és adatai több helyen eltérnek a más tanulmányokban írtaktól. Például a Névtelenbástyát a Kisvártával azonosítja. A különbségek részletes felsorolása itt nem célunk (a kút 160 m, a ciszternához vezető alagút stb.).
10. Az ágyúhoz hasonló, rövid csövű lőfegyver.
11. Szoleczky Emese: *A huszti vár ábrázolás-történetéhez.* Folia Historica. 23/2. p. 10.